

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

מקורות והערות - מנהגי שבועות

א. הלכות ומנהגים לחג השבועות

חג שבועות נקרא גם 'עצרת', אחד הטעמים לזה הוא מפני שבחג זה אין דינים מיוחדים מלבד החיוב 'לעצור' ממלאכה, כלומר דיני יו"ט¹. במהלך השנים נוספו לחג מנהגים שונים שיש להם משמעויות הלכתיות שונות. לכבוד החג שיחול ביום ראשון הקרוב, להלן לקט הלכות ומנהגים.

1. קישוט בית הכנסת בעשבים ואילנות- שני טעמים למנהג: א. זכר להר סיני שקושט לכבוד מתן תורה. ב. לרמז שבשבועות אנו נידונים על פירות האילן. לדעת הגר"א מאחר והגויים מקשטים את בתי התפילה שלהם, אין לעשות כך משום 'ובחוקותיהם לא תלכו'. פוסקים רבים התירו והשיבו לטענת הגר"א, שכל דבר שעושים עם כוונה מסויימת אין בו איסור 'ובחוקותיהם'. השנה יש לקשט את הבית הכנסת מיום שישי².

2. תיקון ליל שבועות- מקורו בדברי הזהר הקדוש: "חסיד קמאי לא הוו ניימי בהאי ליליא והוו לעאן באורייתא". המגן אברהם מסביר שיסוד המנהג הוא לכפר על בני ישראל שישנו בליל מתן תורה, והקב"ה העירם בבוקר כדי לתת את התורה³.

3. עמידה בעשרת הדברות- הגמרא במסכת ברכות מספרת שחז"ל נמנעו מלתקן קריאת עשרת הדברות בכל יום, על מנת שלא יטענו המינים שרק זה אמת ושאר התורה לא. הרמב"ם למד מגמרא זו שאין לעמוד בעת אמירת עשרת הדברות, כדי שלא יטעו לומר שרק הן אמת. מאידך רבים התירו לעמוד וקיימו את המנהג. להלכה- דעת הגר"ע יוסף שאין לעמוד, פוסקים רבים מקלים⁴.

4. אכילת מאכלי חלב- שלשה טעמים למנהג: א. על מנת להביא לשלחן שתי לחמים, אחד למאכלי החלב ואחד לקינוח הפה אחרי מאכלי החלב ולפני הבשר, וזה זכר לקרבן שתי הלחם. ב. כשקבלו ישראל את התורה לא יכלו לאכול בשר, כי מה שהיה להם לפני מתן תורה לא היה כשר, לכן אכלו מאכלי חלב. ג. התורה נמשלה לדבש וחלב. הטוב ביותר הוא לאכול מאכלי חלב בקידוש הבוקר, בסעודות ראוי לאכול בשר, לעונג יו"ט⁵.

מקורות והערות

1. כתב סגורן של ישראל, רבי לוי יצחק מברדיצ'ב (קדושת לוי, מאמר לשבועות): "נשאלתי במדינת ליטא מפני מה נקרא חג שבועות בשם עצרת, והלא לא נזכר בתורה שם עצרת רק בשמיני עצרת. והשבתי בשלשה אופנים. אופן אחד, הוא על דרך הפשט. הלא נראה בכל החגים יש בהם שני מיני עבודות להבורא ברוך הוא. האחד הוא בעשיית המצוה השייך לחג פלוני בפסח אכילת מצה ודומיהן. והב' הוא איסור עשיית מלאכה. ובחג השבועות אינו כן, רק מצוה אחת, דהיינו שאנו נעצרים מעשיית המלאכה, ועל זה נקרא בשם עצרת".

2. כתב רמ"א (או"ח סי' תצד סע' ג): "ונוהגין לשטוח עשבים בשבועות בב"ה והבתים, זכר לשמחת מתן תורה". וכתב המשנה ברורה "שהיו שם עשבים סביב הר סיני כדכתיב הצאן והבקר אל ירעו וגו'... נוהגין להעמיד אילנות בבהכ"נ ובבתים זכר שבעצרת נידונו על פירות האילן והגר"א ביטל מנהג זה משום שעכשיו הוא חק העמים להעמיד אילנות בחג שלהם". את התשובה שכתבתי למעלה לדברי הגר"א הביא בספר המועדים בהלכה בשם המהרש"ם. וכתב המגן אברהם (סי' תצד ס"ק ה): "ואם חל שבועות ביום א' שוטחן בכניסת השבת (מהרי"ל) דס"ל כיון שאין ראוי' למאכל בהמה אסור לטלטלן בשבת וי"ט ע' סימן ש"ח סכ"ח, ואפשר לומר כיון שחשב עליהם מבע"י שרי לטלטלן כמ"ש בסי' ש"ח ס"ח וכן נהגו לשוטחן בי"ט, ואפשר דגם מהרי"ל לא בא אלא למעוטי שלא ישטחם בשבת שכוונתו לצורך י"ט דאין שבת מכין לי"ט".

3. כתוב בזהר הקדוש (פרשת אמור): "חסידי קמאי לא הוו ניימי בהאי ליליא והוו לעאן באורייתא ואמרי ניתי לאחסנא ירותא קדישא, לן ולבנן בתרין עלמין". וכתוב בשל"ה הקדוש (מסכת שבועות פרק נר מצוה): "ולהראות גדולת מעלת זה הלילה, איך שחביב לפני הקדוש ברוך הוא לבלתי נדום רגע אחת מדביקות התורה, גם יש רשות להפסיק בין ענין לענין לדבר דברי התעוררות מוסר ופשפוש מעשים ולתקן תקנות ליראת ה', אכתוב לכם מעשה שאירע קרוב לזמנינו, והועתק מכתב המקובל הר"ר שלמה הלוי אלקביץ, שהיה מתחבר בבית של רבינו בית יוסף, והופיע עליו רוח הקודש. וזה נוסח הכתב: דעו לכם, כי הסכמנו החסיד נר"ו ואני עבדו, ועבדיכם מהחברים, לעמוד על נפשינו ליל שבועות ולנדד שינה מעינינו ותהלה לאל כן עלה בידינו כי לא הפסקנו רגע, רק אשר תשמעו ותחי נפשכם. וזהו הסדר שתקנתי וסדרתי בלילה ההוא. ראשונה תורה, קרינן מפרשת בראשית עד 'ויכלו' (בראשית ב, א - ג) בנעימה בקול גדול. אחר כך 'בחדש השלישי' (שמות יט, א) עד סוף סידרא. עוד מפרשת משפטים 'ואל

משה אמר' (שם כד, א) עד סוף סידרא. עוד מפרשת ואתחנן ויקרא משה אל כל ישראל' (דברים ה, א) עד סוף פרשת 'שמע ישראל' (שם ו, ט). עוד מפרשת וזאת הברכה ויעל משה' עד 'לעיני כל ישראל' (שם לד, א - יב). עוד ההפטרה (דשבעות) 'ויהי בשלשים שנה' (יחזקאל א, א), והפטרה 'תפלה לחבקוק הנביא' (חבקוק ג, א). אחר כך מזמור 'השמים מספרים' (תהלים יט), ומזמור 'יקום אלהים' (שם סח), אחר כך ה'אלפא ביתא' (שם קיט), בלא השירות (שם מפרק קכ). אחר כך כל מגילת שיר השירים, וכל מגילת רות, ואחר כך פסוקים אחרונים של דברי הימים. וכל זה באימה ביראה בניגון ובטעם, לא יאומן כי יסופר. ואחר כך למדנו משנה כל סדר זרעים. ואחר כך למדנו על דרך האמת.

ובעת שהתחלנו ללמוד המשנה, ולמדנו שתי מסכתות, זיכנו בוראנו ונשמע את קול המדבר בפי החסיד נר"ו, קול גדול בחיתוך אותיות, וכל השכנים היו שומעים ולא מבינים. והיה הנעימות רב והקול הולך וחזק, ונפלנו על פנינו, ולא היה רוח באיש לישא עיניו ופניו לראות מרוב המורא. והדיבור ההוא מדבר עמנו, והתחיל ואמר, שמעו ידידי המהדרים מן המהדרים, ידידי אהובי. שלום לכם, אשריכם ואשרי יולדתכם, אשריכם בעולם הזה, אשריכם בעולם הבא, אשר שמתם על נפשכם לעטרני בלילה הזה, אשר זה כמה שנים נפלה עטרת ראשי ואין מנחם לי, ואני מושלכת בעפר חובקת אשפתות, ועתה החזרתם עטרה ליושנה. התחזקו ידידי, התאמצו אהובי, שמחו ועלצו ודעו כי אתם מבני עליה, וזכיתם להיות מהיכלא דמלאכא, וקול תורתכם והבל פיהם עלה לפני הקדוש ברוך הוא, ובקע כמה אוירים וכמה רקיעים עד שעלה, ומלאכים שתקו, ושרפים דממו, והחיות עמדו, וכל צבא מעלה (להקדוש) [והקדוש] ברוך הוא שומעים את קולכם.

והנני המשנה האחת המייסרת את האדם, באתי לדבר אליכם, ואם הייתם עשרה הייתם (מתעלה) [מתעלים] יותר ויותר, אבל עם כל זה נתעליתם ואשריכם ואשרי יולדתכם ידידי אשר נדדתם שינה מעיניכם, ועל ידיכם נתעליתי הלילה הזה, ועל ידי החברים אשר בעיר הגדולה, עיר ואם בישראל, ואין אתם כאותם השוכבים על 'מטות שן', שינה שהוא אחד מששים במיתה (ברכות נז ב), 'וסרוחים על ערסותם'. ואתם נדבקתם בידו"ד, והוא שמח בכם. לכן בניי התחזקו ואמצו ועלצו באהבתי בתורתני ביראתי. ואילו הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו, לא היתה נכנסת שמחה בלבכם, ולא שחוק בפיכם, בזוכרכם כי בסיבתכם אני מושלכת בעפר. לכן חזקו ואמצו ועלצו בניי ידידי המהדרים, ואל תפסיקו הלימוד, כי חוט של חסד משוך עליכם, ותורתכם עריבה לפני הקדוש ברוך הוא. לכן עמדו בניי ידידי על רגליכם והעלוני, ואמרו בקול רם כיום הכיפורים 'ברוך שם כבוד' כו'.

ועמדנו על רגלינו וקטרי חרצינו משתרין, ואמרנו בקול כאשר נצטוינו. וחזר ואמר, אשריכם בני, שובו אל לימודכם ואל תפסיקו רגע, ועלו לארץ ישראל, כי לא כל העתים שוות ואין מעצור להושיע ברב או במעט, 'ועיניכם אל תחוס על כליכם', כי טוב הארץ העליונה תאכלו, 'ואם תאבו ושמעתם, טוב הארץ ההיא

תאכלו'. לכן מהרו ועלו, כי אני המפרנסת לכם ואני אפרנסכם, ואתם שלום ובתיכם שלום, וכל אשר לכם שלום, 'ה' עוז לעמו יתן' כו'.

את כל הדברים האלה דבר אלינו, ושמעה אזנינו, ורבות כהנה וכהנה מענייני החכמה, כמה וכמה הבטחות גדולות. וכולנו געינו בבכיה מרוב השמחה, וגם בשמענו צרת השכינה בעונותינו, וקולה כחולה המתחננת אלינו, ואז נתחזקנו עד אור הבוקר ולא פסק גירסא מפומנא בגילה ורעדה.

ויהי בבקר, הלכנו וטבלנו, כאשר עשינו שני ימים קודם, ושם מצאנו לשלשה החברים אשר לא נמצאו שמה בלילה ההוא, וגערנו בהם ונספר להם את כל הטובה אשר עשה ה' עמנו, וימת לבם בקרבם וסטרו פניהם וגעו בבכיה, וגם אנחנו התחזקנו כנגדם, יען בסבתם לא זכינו עוד והפסדנו, כאשר אמר למעלה. ויאמרו, מי יתן והלילה הזאת השניה נתחבר ביחד ונהיה עשרה, והסכמנו לעשות כן. ועם שבילילה הראשון שינה בעינינו לא ראינו אפילו רגע כמימריה, וגם ביום לא הונח לישן, כי דרוש דרש החסיד נר"ו אחר המנחה, וישבנו שם. ועם כל זה שנסנו בעוז מתנינו ועשינו בלילה השניה כסדר הראשון, ומרוב השמחה שהיינו עשרה, לא המתינה עד עת קרוא המשנה, ולא עד חצות כמו בלילה הראשון שהיה ממש בחצות הלילה, רק תיכף שהיינו קוראים דברות של משנה תורה, בהגיענו אל פרשת 'שמע', קול דודנו דופק. והתחיל, 'שמעו יידיים המהדרים מן המהדרים, הקיצו ורננו שוכני עפר, בסוד עפר העליון שני ההי"ן' כו', ודברים רבים של חכמה אמר הנה. אחר כך אמר, 'אשריכם יידי אשריכם המעלים אותי, כמה וכמה נתעליתם שאתם עשרה לכל דבר שבקדושה, אשריכם בעולם הזה אשריכם ואשרי יולדתכם, אל תיראו חרפת אנשי, ומגדופם אל תחתו, כי אתם המעלים לכנסת ישראל, ודעו כי אתם מבני עליה' כו', כדלעיל, 'ואתם מתדבקים בי, והכבוד חופף על ראשיכם, וחוט של חסד משוך עליכם, ואלמלי ניתן רשות לעין הייתם רואים האש הסובבת הבית הזה, לכן חזקו ואמצו ואל תפסיקו הקשר, והעלוני בקול רם, שמע ישראל, וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, כיום הכיפורים', ודברים אחרים כמו חצי שעה. וחזרנו לסוד הלימוד.

ואחר כך כחצות הלילה, חזר הדיבור פעם שנית, ודיבר שיעור שעה ויותר, וחזר לשבח ענין הלימוד ההוא. ואמר, 'ראו, השמע עם קול מדבר ככם' 'שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך', אם זה כמה מאות שנה שמעו או ראו כדבר הזה, ואתם זכיתם. ולכן מכאן והלאה תהיינה עיניכם פקוחות על דרככם, 'ואיש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק', 'והחלש יאמר גבור אני', והחזיקו עצמכם לגדולים, כי אתם מבני היכלא דמלאכא, וזכיתם לפרוזדור, השתדלו ליכנס לטרקלין, ולא תצאו מהפרוזדור, כי אשר יצא מפתח שער הפרוזדור דמו בראשו. הקיצו בניי וראו כי אני מסברת אתכם, הקיצו יידי, התאמצו והיו לבני חיל, ועתה אל תתלוצצו, חזקו ועלצו, וחוט של חסד (ה)משוך עליכם מידי יום ביומו.

זרו הלאה ומעכו אותה וראו כי אתם שכורים מחמדת העולם, הקיצו שכורים, כי הנה יום בא, ויסיר האדם את אלילי כספו ומאודיו בהנאת העולם, ואת אלילי זהבו חמדת הממון, ועלו לארץ ישראל, כי יש

לאל ידכם, רק שאתם מוטבעים בטיט חמדת תבל והבליו, והיוצא מכם ונזור אחור דמו בראשו, וראו את אשר זכיתם אתם מה שלא זכו אחרים מכמה דורות'. והאריך הרבה בענין הזה.

ועתה בנים שמעו לי, הטו אזנכם, תנו לבבכם, מי פתי ישמע הדברים האלה ולא יקח ערמה, וחסר לב ולא יקנה, מי עיור ועינים לא יראה זכות בזה, ולא יתן אל לבו לשוב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו. ומעיד אני שמים וארץ, כי כל זה שדברתי פה ובקונטריס, אינו חלק אחד ממאה ואחד. ואפילו בקונטריס ההוא, תראו בין תיבה לתיבה סגולתא כזה/במקור ישנו ציור של סגול/לפעמים. והוא הוכחה, כי שם היה דבר נעלם, ולא הרשיתי עצמי לכתוב אותו. אחי ועמי שמעו ותחי נפשיכם, כי החברים השלמים אשר ראו כל זה, רוח חדשה נתן בקרבם. וגם ביום השבת, חזר הדיבור אל החסיד, והפליא לשבח את אשר עשינו בשני הלילות האלה, ואמר פעם ופעמיים ושלוש, פקוד לחבריאי דיסתמרון מחובייהו, מאחר שנכנסו לפרוזדור ישתדלו ליכנס לטרקלין, כי אשר יצא החוצה דמו בראשו, ואנחנו נקיים. ואז עמד החסיד קודם אכילת הבוקר, וקבצם כולם ביחד, ודיבר הוא אליהם והתרה בהם כאשר צויה, ואחר כך אמר, 'אני עבדכם'. ויענו כולם ויאמרו, 'נעשה ונשמע', ותקנו תקנות רבות. ואחר מהן, שיהיה יום רביעי כולו לזכר החורבן, ושלא נאכל בשר ולא נשתה יין לילו ויומו כל כ"ד שעות, אם לא יהיה בסעודת מצוה או אכסניא או הולך בדרך. וכאלה רבות.

ואתם אחי, הקיצו חזקו ואמצו עלצו בעבודת יוצרנו, וראו כי כפי המובן מדברי המגיד, ליל ראשון של שבועות גם אתם או כולכם או מקצתם כמו כן נועדתם לעבוד את ה' וכן נזכרתם, ובלילה השני לא נזכרתם, לכן עמדו על נפשכם ושימו כל הדברים האלה על לבבכם, ומי יתן והיה פי המדבר אליכם, אז תראו ותתמהו, ופקחו עיניכם ממה שהובטח בקונטרס הזה במראה אחרונה, כי (נזכר) [נזכה] החסיד ואני לשבת בארץ והחברים, ויבא מלאכים כו'. לכן כל אחד יתן אל לבו ועיניכם אל תחוס על כליכם. ולא יעצים עיניכם חמדת העולם ומיעוט ההבטחה, פן תתנחמו ואין לאל ידיכם, כי כבר אמר (שיר השירים ב, יב) 'עת הזמיר הגיע', ולא כל העתים שוות, פקחו עיניכם, ואין לי פנאי להאריך בזה יותר, ולבי בוער בקרבי, ראו כמה סיבות סבב האל עלי, מה שאין לשכל האנושי מבואר כן, ואני בער ולא אדע, והיתה הכוונה מאתו יתברך להראות אלי הענין הגדול הזה. ואתם גם אתם התאוששו והתקוששו והשיבו על לב, 'החלש יאמר גבור אני' 'ואיש את רעהו יעזורו', ואני את נפשי הצלתי חזקו אל תרפו ידיכם, ודעו כי גם קבלו החברים הנה כי בערב תשעה באב לא יאכלו שום תבשיל ואפילו של עדשים וזה כל היום, ובסעודה המפסקת - פת חריבה וקיתון של מים, וכאלה רבות עמהם. לכן חושו על כבוד יוצרכם ותנו אליו כבוד, והזהרו פן תתנחמו חלילה, ואל שדי אתחנן, יתן בלבבכם לחוס על עצמכם, ויזכני להתאחד עמכם (אל) [על] אדמת הקודש לעבדו שכם אחד, אמן. כה דברי לשוני, אחיכם שלמה הלוי אלקוויץ. עד כאן לשון הכתב.

אשרי עין ראתה כל אלה, על כן כל אחד יקדש ויטהר עצמו בתוספת קדושה וטהרה. וטוב שיזהרו שלא ידברו באותו הלילה בשום לשון חול, רק הכל בלשון הקודש" [עד כאן מהשל"ה הקדוש].

4. עי' שו"ת יחוה דעת (ח"ו סי' ח). ובספר מועדי קודשך (סי' סא)

5. כתב הרמ"א (או"ח סי' תצד סע' ג) "ונוהגין בכל מקום לאכול מאכלי חלב ביום ראשון של שבועות. ונ"ל הטעם שהוא כמו השני תבשילין שלוקחים בליל פסח, זכר לפסח וזכר לחגיגה, כן אוכלים מאכל חלב ואח"כ מאכל בשר וצריכין להביא עמהם ב' לחם על השלחן שהוא במקום המזבח, ויש בזה זכרון לב' הלחם שהיו מקריבין ביום הבכורים". ובמשנה ברורה (ס"ק יב) כתב טעם אחר וז"ל "ואני שמעתי עוד בשם גדול אחד שאמר טעם נכון לזה כי בעת שעמדו על הר סיני וקבלו התורה [כי בעשרת הדברות נתגלה להם עי"ז כל חלקי התורה כמו שכתב רב סעדיה גאון שבעשרת הדברות כלולה כל התורה] וירדו מן ההר לבייתם לא מצאו מה לאכול תיכף כ"א מאכלי חלב כי לבשר צריך הכנה רבה לשחוט בסכין בדוק כאשר צוה ה' ולנקר חוטי החלב והדם ולהדיח ולמלוח ולבשל בכלים חדשים כי הכלים שהיו להם מקודם שבישלו בהם באותו מעל"ע נאסרו להם ע"כ בחרו להם לפי שעה מאכלי חלב ואנו עושין זכר לזה".

ובספר מועדי קדשך (להגר"א שלזינגר שליט"א סי' סב) הביא שרבים תמחו על המשנה ברורה בזה, מאחר ומתן תורה היה בשבת ובלאו הכי לא יכלו לשחוט. והביא לתרץ שכוונת המשנה ברורה הייתה הן מצד שנטרפו הכלים והן מצד שלא יכלו לשחוט מפני שהיה שבת.

הפר"ח (סי' תצד סע' ג) כתב שטעם המנהג הוא "משום שהוא יום שניתנה בו תורה והתורה נמשלה לחלב ודבש כדאמרינן במסכת תענית וכמו שכתוב דבש וחלב תחת לשונך".

יש שערערו על המנהג. בספר מועדי קדשך (שם) הביא מספר תורת חיים, שמאחר ולדעת הזהר אסור לאכול בשר אחרי חלב באותה סעודה ולכו"ע יש לאכול בשר בשבועות, טוב להמנע ממנהג זה. והביא עוד את דברי השל"ה הקדוש שכתב שבשבועות יאכלו מאכלי חלב ואח"כ יקנחו וידיחו את הפה ויברכו ברכת המזון, ותמה עליו בספר אורח מישור, שיוצא שמברך ברכת המזון כדי להכין את עצמו לאכילת בשר, ועוד שיש בזה קצת משום ברכה שאינה צריכה¹.

אולם רוב האחרונים התירו לקיים את המנהג, אלא שצריך זהירות שלא לעבור על איסורים ולאכול חלב אחרי בשר, או שלא להפריד בין החלב לבשר בקנחו ובהדחת הפה. (עיין במועדי קדשך שם).

¹ וצ"ע עיון מפני מה מחשיב את זה לשני טעמים.

ועוד הביא שם הגר"א שלזינגר שיש גדולים שמקילים בשבועות בהרחקת שש שעות בין בשר לחלב
והביא מה שכתב על זה החק יעקב וז"ל, "שומר נפשו ירחק מזה, וכן הסכמת האחרונים שבחג השבועות
יש ליזהר כמו בכל השנה".
את הפתרון לאכול בקדוש שבבוקר הביא הדרכ"ת (יו"ד סי' פט סע' א) וכתב עליו "זוהו המנהג המובחר
לפענ"ד ובזה יוצא יד"ח לכו"ע".